



**"יסודות"**

**עיונים בחקר ההיסטוריה של צה"ל**

---

**ארגון חזבאללה (1982-2000)**

מחבר : שאול שי.

מקור : "יסודות", גיליון 2 : צה"ל בלבנון.

הוצאה : המחלקה להיסטוריה בצה"ל.

עורך : יגאל אייל.

שנת הוצאה : 2020.

---

# ארגון חזבאללה (1982-2000)

## שאל שי<sup>1</sup>

ארגון חזבאללה הוקם על ידי גורמים שיעיים בלבנון, שאימצו את תורתו של רוחאללה ח'ומייני, מנהיג המהפכה האסלאמית באיראן, ובסיועם של משמרות המהפכה האיראניים הפך בתוך שני עשורים של לחימה נגד ישראל ומאבקים מבית לגורם כוח צבאי ומדיני דומיננטי בלבנון.

מאמר זה יפרוס את הסיבות והתהליכים שהביאו להצלחתו של הארגון ויבחן את הזהות המורכבת של הארגון, המשלבת נאמנות לאיראן ולדרכה ליצוא המהפכה האסלאמית עם היותו ארגון לבנוני-שיעי. המאמר עוסק בתקופה שבין הקמת הארגון בשנת 1982 לבין יציאת צה"ל מלבנון בשנת 2000, אך הוא אינו מתעלם מהתפתחויות מרכזיות שהתרחשו גם לאחר מכן; אלה יוזכרו בקצרה.

על מנת להבין את היסודות שעליהם הוקם חזבאללה ואת הדילמות לגבי זהותו ומטרותיו, נדרשים דיון קצר בעקרונות היסוד של השיעה ובשינויים שחוללה תורתו של ח'ומייני, וכן היכרות עם העדה השיעית בלבנון מתוכה צמח הארגון.

חזבאללה החל את דרכו כקבוצה מצומצמת של אנשי דת, חסרת מנגנון ארגוני הייררכי ברור, וגרעינו הראשון התעצב באמצע 1982. מייסדיו היו אנשי דת שיעים בוגרי המכללות נג'ף (בעיראק) וקום (באיראן) ומתלמידיו של אייתוללה מוחמד באקר אל-צדר. בראש הקבוצה עמדו סייד עבאס מוסאווי, שיח' צובחי אל-טופיילי, סייד אבראהים אל-אמין ושיח' מוחמד יזבפ. המייסדים גיבשו את המניפסט הראשון של הארגון שנקרא "המניפסט של התשעה", כיוון שאושרר על ידי תשעה נציגים של הגופים האסלאמיים השונים שהתאגדו לארגון חזבאללה.<sup>2</sup> ועדת התשעה הייתה גם זו שבחרה את שמו לאחר שדחתה הצעה לכנותו "התנועה האסלאמית של לבנון", מאחר שכבר היה בלבנון ארגון בשם זה.<sup>3</sup>

חזבאללה הוקם בקיץ 1982 באזור בעלבכ שבבקעת הלבנון בתמיכת משמרות המהפכה האיראניים, כחלק מהמאמץ של משטר ח'ומייני לייצא את המהפכה האסלאמית אל מחוץ לגבולות ארצו. הדבר נעשה תוך שיתוף פעולה בין איראן לבין בעלת הברית האסטרטגית שלה - סוריה. לבנון הייתה יעד מועדף ליצוא המהפכה האסלאמית בשל האוכלוסייה השיעית הגדולה המתגוררת בה, ובשל המציאות הפוליטית המסוכסכת שהקלה על כך.

## עקרונות היסוד של האמונה השיעית

שורשם של עקרונות היסוד של השיעה במחלוקת עם הסונה על השלטון לאחר מותו של הנביא מוחמד. השיעים גורסים כי מוחמד מינה את עלי אבן טאלב ליורשו, מינוי המעוגן בצו אלוהי. לפיכך, בראייה השיעית, שלטונם של שלושת הח'ליפים הראשונים לאחר מות מוחמד אינו אלא גזלה שרירותית של ירושת הנביא מבעליו החוקיים. מכאן מובנת תחושת הקיפוח של השיעים כקורבנות של אי-צדק. ואמנם עלי אבן טאלב הגיע לשלטון למשך תקופה קצרה, אך נרצח; גם שנים לאחר מכן, סוכל כל ניסיון של בניו וצאצאיו לרשת את השלטון. משכך, השיעים כואבים את אי-הגשמת הצו האלוהי - מינוי עלי ויורשיו - ועקב כך התפתחה הלכה שיעית שבבסיסה עומדים עקרון המסירות והנאמנות לאימאם (המנהיג) והאמונה כי האימאם ה-12

<sup>1</sup> ד"ר שאול שי הוא עמית מחקר בכיר במכון למדיניות נגד טרור ומרצה במרכז הבינתחומי בהרצליה. לשעבר בכיר במודיעין, ראש מחלקת ההיסטוריה בצה"ל וסגן ראש המועצה לביטחון לאומי.

<sup>2</sup> Naim Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, Saqi Books: 2005, pp. 17-18; Naim Qassem, *Hezbollah, Al-Manhaj, Al-Tajriba, Al-Mustaqbal*, Beirut: Dar Al Hadi, 2002.

<sup>3</sup> Ibid, p. 76

שנעלם בעודו ילד ישוב כמהדי (משיח) וישיב לשיעים את הנהגת קהילת המאמינים המוסלמית. כמיעוט מדוכא ונרדף בקרב הרוב הסוני, אימצו השיעים גישה פסיבית של הישרדות והמתנה הכרוכות בסבל עד בוא הגאולה בידי המהדי.<sup>4</sup>

### עיקרים מתורתו של אייתוללה רוחאללה ח'ומייני

האידיאולוגיה של ח'ומייני התפתחה והתפשטה על רקע רגשות התסכול של השיעים, מציאות חברתית כלכלית קשה והתחזקות הלכי הרוח הפונדמנטליסטיים בעולם המוסלמי. עיקרון חשוב בתורתו הוא מעמדו של איש הדת כמנהיג קהילת המאמינים. הזכות להנהיג ניתנה לנביא מוחמד, ואחריו ל-12 האימאמים. מאז נעלם האימאם ה-12 קיבלו המוג'תהדון, בזכות תכונותיהם והידע שלהם באסלאם, את האחריות להדריך את המוני המאמינים. ח'ומייני גרס כי המוג'תהיד הבכיר והמשכיל ביותר צריך להנהיג ולהיות המדריך הראשי, ועל השלטון המעשי להיות בידי העילית של חכמי הדת. לפיכך הסמכות לשלטונו של איש הדת נובעת בראש ובראשונה מתוקף היותו ממשיך רצף ההנהגה מהנביא מוחמד דרך האימאמים.<sup>5</sup>

במרכז תורתו של ח'ומייני עומדת ההטפה לגישה אקטיביסטית, על מנת לקדם את מטרות האסלאם ולהשיג את הגאולה. ח'ומייני נתן לגיטימציה לרעיון שלפיו מותר לאדם לפעול לקידום גורלו, וכי עיקרון זה חל גם החברה כולה; משום כך על השיעים לפעול להשגת מטרותיהם במקום להמתין שהשינוי יבוא מאליו. בקביעה זו נפתחה הדרך להגדרת היעדים לשינויים החברתיים הדרושים ולהגדרת הצעדים שעל השיעים לנקוט כדי להשיג את מטרותיהם.

מרכיב חשוב בתורתו של ח'ומייני היה הצידוק להקרבה העצמית, ומותו של חוסיין בנו של עלי הוא מוטיב מרכזי באמונה השיעית. לפי אמונתם, בשעה שיצא למסע מחיג'אז לכרבלא, הוא ידע כי לא ישוב משם וימות מוות אכזרי; אך מוות זה היה חשוב לקהילה השיעית על מנת לטעון לכתר המנהיגות של האסלאם, ועל כן המשיך חוסיין במסעו. מותו משוחזר בכל שנה בטקסי העאשורא, אולם על פי ח'ומייני אין בכך כדי לדחוף אנשים לפעילות אקטיבית, לא כל שכן להקרבה עצמית. ח'ומייני עודד את המאמינים לחיות מחדש את הקרבתו של חוסיין לא רק בחג העאשורא, אלא בהקרבה יום-יומית בשירות האסלאם.<sup>6</sup>

ח'ומייני ראה ב"אלימות המהפכנית" כלי חשוב לפתרון בעיותיה של החברה האסלאמית. המאבק מופנה בראש ובראשונה לטיהורה מבית, תחילה בתוך הקהילה השיעית ולאחר מכן במעגל האסלאמי הרחב יותר. ח'ומייני העניק את הצידוקים הדתיים, האידיאולוגיים והרציונליים לשימוש באלימות לקידום מטרות האסלאם, והציב את הגייהאד ואת "ההקרבה העצמית" בחזית האידיאולוגית של תורתו. דבר זה הוציא את שמה של השיעה בעולם הרחב כאמונה קנאית, התובעת מחסידיה הקרבה עצמית למען מטרותיה.<sup>7</sup>

### יצוא המהפכה האסלאמית של איראן

השאיפה לייצא את המהפכה האיראנית לכלל החברה המוסלמית, ואף לכלל האנושות, היא חלק בלתי נפרד מהפילוסופיה של המהפכה האסלאמית. יצוא המהפכה נועד לקדם את האסלאמיזציה של החברה המוסלמית, ליצור אחדות מוסלמית ולהחזיר את החברה המוסלמית למעמד מוביל בחברה האנושית. אף שהמסר המהפכני נועד לכאורה לכלל האנושות, היו המדינות המוסלמיות היעד הראשון, והשיעים בתוכן היו אמורים, מטבעם, להיות נושאי הדגל של המהפכה.<sup>8</sup>

<sup>4</sup> שאול שי, ציר הרשע: איראן, חזבאללה והטרור הפלסטיני, הוצאת מפעלות המרכז הבינתחומי הרצליה, 2003, עמ' 21-24.

<sup>5</sup> שם, עמ' 28.

<sup>6</sup> שם, עמ' 27.

<sup>7</sup> שם, עמ' 28-29.

<sup>8</sup> שם, עמ' 29-33.

לאורך כל תקופת שלטונו של חיומייני (1979-1989) המשיכה איראן לדגול בעיקרון של יצוא המהפכה וסיוע ל"תנועות חופש" בעולם המוסלמי. בשנת 1983 פסק חיומייני כי מהלך ההיסטוריה הופך את יצוא המהפכה לתהליך שאינו ניתן לעצירה, אך איראן אינה מעוניינת "לזחול כתולעת" לעבר המדינות האחרות, אלא להיכנס בדלת הראשית "כאורח קרוא"; לפיכך, עליה לפעול להפצת ערכי המהפכה ולמען יצירת מודעות להישגיה.<sup>9</sup>

לשם כך הקים משטר חיומייני בשנת 1981 את המועצה המהפכנית האסלאמית, שמטרתה להפיץ את המהפכה למדינות המוסלמיות באמצעות אמצעי תעמולה והסברה מחד גיסא, ופעילות טרור מאידך גיסא. משמרות המהפכה, שנשאו בעיקר נטל המאבק במשטר השאה, ובהמשך במלחמה נגד עיראק (החל ב-1980), קיבלו גם את המשימה לסייע ביצוא המהפכה.

באמצעות הקמת כוח אל-קודס ("כוח ירושלים") פעלו משמרות המהפכה לקידום האינטרסים של איראן על ידי סיוע לארגונים אסלאמיים קיצוניים במאבקם נגד משטרים במדינות מוסלמיות שנתפסו בעיני טהראן כעוינים לה, הקמת ארגונים שיעיים המאמצים את הדוקטרינה של חיומייני ופועלים כארגוני חסות של איראן, ופעילות חשאית עצמאית של כוח אל-קודס ברחבי תבל על פי צרכיה של איראן.

משמרות המהפכה שיגרו את אנשיהם למדינות יעד נבחרות, שבהן הייתה אוכלוסייה שיעית אשר ניתן לגייסה ולהפוך אותה לנושאת הדגל של המהפכה. כבר בשנות השמונים של המאה ה-20 נשלחו אנשי משמרות המהפכה ללבנון, עיראק, כווייט, תימן ומדינות נוספות, על מנת להקים את התשתיות לתנועות שיעיות שיהיו נאמנות לאימאם. ההצלחה הבולטת ביותר בהקמת מאחזים פרו-איראניים הייתה בזירה הלבנונית, שבה התקיימו תנאים שאפשרו את חדירת השפעתה.<sup>10</sup>

על חשיבותה של לבנון עבור איראן ניתן ללמוד גם מדבריו של השגריר האיראני בביירות חגית אל-אסלאם מוסא פח'ר רוחאני:

לבנון היא לבו של העולם הערבי ובמשך שנים רבות הוציאה מתוכה רעיונות, שהופצו בכל מדינות ערב. הצלחתה של תנועה אסלאמית בלבנון תסחוף אחריה תנועות אסלאמיות בכל העולם הערבי [...] לבנון היא האזור הטוב ביותר ליצור את המהפכה שלנו. אם נפעל בזירות ובכובד ראש נצליח [...] הסיכויים למהפכה אסלאמית בלבנון זהים לסיכויים שהיו באיראן בשנת 1979.<sup>11</sup>

#### **העדה השיעית בלבנון ותהליכי ההקצנה – בין אמל לחזבאללה**

"תנועת המקופחים", שנוסדה על ידי האימאם מוסא אל-צדר, הייתה הגוף הפוליטי הראשון שנועד לקדם את ענייניה של העדה השיעית בלבנון. מאז ראשית שנות השבעים דרשו השיעים ליהנות מזכויות פוליטיות בתוך המערכת הפוליטית הלבנונית, וזו הייתה המטרה העיקרית של תנועתו של אל-צדר. לצד תנועה זו התפתח בעדה השיעית זרם קטן יחסית, שהדגיש את זיקתו למרכז הרוחני בנג'ף תוך העדפת הזהות השיעית על פני הזהות הלבנונית.

אף שתנועת המקופחים התנגדה לאלימות, כאשר החלה מלחמת האזרחים בלבנון (1975) היא נדרשה להגן ולשמור על ביטחון העדה השיעית. לשם כך הוקמה המיליציה אמל, שהייתה עד מהרה לגוף המשפיע ביותר בעדה.

ארגוני הטרור הפלסטיניים שסולקו מירדן בעקבות אירועי ספטמבר 1970 ("ספטמבר השחור") הפכו את דרום לבנון לבסיס פעולה נגד ישראל, וזאת תוך פגיעה באינטרסים של תושבי האזור השיעים. לפיכך, במהלך

<sup>9</sup> ש.ם.

<sup>10</sup> סמי קרונופלד ויואל גוז'נסקי, "משמרות המהפכה וסחר הסמים הבין-לאומי", צבא ואסטרטגיה, כרך 5 גיליון 1, 2013.

<sup>11</sup> אטלאעאת, טהראן, 9 בינואר 1984.

רוב שנותיה של מלחמת האזרחים לחמה אמל נגד ארגוני הטרור הפלסטיניים ובעלי בריתם מקרב מפלגות השמאל הלבנוניות, עד לכניסת צה"ל ללבנון ב־1982.

### **צה"ל והעדה השיעית ערב מלחמת "שלום הגליל"**

במהלך מלחמת האזרחים בלבנון נמצאו השיעים, כאמור, בדרום לבנון בעימות עם ארגוני הטרור הפלסטיניים, ומיולי 1976 נהנו מסיוע ישראלי במסגרת מדיניות "הגדר הטובה". יחסי השכנות הטובים ועצם קיומו של אויב פלסטיני משותף תרמו לכישלון של קהילת המודיעין של ישראל לזהות מבעוד מועד את מגמות ההקצנה האסלאמית בקרב העדה השיעית, שהתפתחו בעקבות חדירת השפעתה של המהפכה האסלאמית ללבנון.

במהלך התקופה שקדמה למלחמת "שלום הגליל" (שפרצה ביוני 1982) ביצע צה"ל עבודת מטה נרחבת ויסודית לגיבוש תוכניות אופרטיביות ועדכון בהתאם לנתונים המשתנים. אולם בפרק המודיעין בתכנונים השונים - הנושא השיעי כמעט לא זכה להתייחסות, כיוון שהעדה השיעית, כאמור, לא נתפסה בעיני קהילת המודיעין כאויב בכוח.

להלן כמה דוגמאות להתייחסויות המועטות לנושא השיעי שהיו בתוכניות האופרטיביות:

- **בהצגת תוכנית "אורנים" לשר הביטחון (30.10.1981)**, בהצגת מפת ההתפלגות הדתית/עדתית בלבנון, כל שנאמר בהקשר השיעי היה: "העדה הגדולה ביותר באזור הדרומי, שעד קו זהרני-צידון-משערא-אגם קרעון, היא הכת השיעית ולה ארגון צבאי אל-אמל". התייחסות נוספת לנושא השיעי באותו דיון הייתה: "ארגוני שמאל – בדרום לבנון פעילים גם ארגונים צבאיים של גופי שמאל, שהעיקריים בהם הם הארגון השיעי אל אמל וארגונה של המפלגה הקומוניסטית".
  - **בקד"ם שר הביטחון לתוכנית "אורנים" (15.12.1981)** נאמר: "השר הנחה להימנע מפגיעה באזרחים, בצבא לבנון וביוניפי"ל [...] יש לקחת בחשבון את העובדה, שגם אם אחרי המבצע ישלטו הנוצרים בלבנון, הם לא יוכלו לעשות זאת בלי שיתוף פעולה מצד שיעים. יתר על כן, בניגוד לעבר, יש לישראל קשרים טובים עם השיעים בדרום לבנון ואסור לפגוע בהם".
  - **בהצגת תוכנית "אורנים" לשר הביטחון (31.1.1982)** נאמר: "יש להימנע מלפגוע בשיעים, הנאבקים היום במחבלים, בדרוזים ובנוצרים – שהם יהיו אלה שייטלו חלק בממשלה שתקום".
  - **בהצגת מבצע "שלום הגליל" לממשלה (16.5.1982)** נאמר: "העדיפות הראשונה תהיה להפקיד כל שטח כזה בידי הכוחות הפועלים נגד המחבלים גם היום: כוחות חדאד והשיעים בדרום, והנוצרים בצפון, שנראה ששיתוף הפעולה ביניהם לבין צבא לבנון יגבר בעקבות המבצע. כוחות אלה – גם הכוחות הנוצריים הצפוניים וגם הכוחות הנוצריים – השיעים בגזרת חדאד, יודעים לטפל במחבלים טוב יותר מאשר צה"ל".<sup>12</sup>
- לסיכום: ערב היציאה למבצע "שלום הגליל" ראה צה"ל בעדה השיעית גורם בעל אינטרס משותף לסילוק ארגוני הטרור הפלסטיניים מדרום לבנון, וכשותף להסדר עתידי של המציאות הביטחונית והפוליטית במדינה זו לאחר המלחמה. נראה כי מערכת הביטחון הישראלית כלל לא בחנה את ההשפעות של המהפכה באיראן על העדה השיעית בלבנון ואת האפשרות שהיא תהפוך ליריב העיקרי של ישראל בזירה זו.

<sup>12</sup> שמעון גולן, שלי"ג בלבנון – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלום הגליל", מודן ומשרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2017, עמ' 108-109.

העדה השיעית חיה בשלום עם מדינת ישראל, וכשצה"ל נכנס ללבנון ביוני 1982 היא ראתה אותו כמשחרר מעול אש"ף, שהטיל מורא על הכפרים בדרום לבנון. לכן צה"ל התקבל באותה תקופה בכפרים ובעיירות השיעיים "באורז ובסוכריות". אולם מציאות זו השתנתה בתוך זמן קצר.

### **תהליכי ההקצנה בעדה השיעית**

את מגמת ההתעוררות וההקצנה השיעית בלבנון דרבנו התסכול בשל מה שנתפס כאי-יכולתה של תנועת אמל, מובילת הזרם המרכזי השיעי, להבטיח את האינטרסים של הקהילה, היעדר ממשלה מרכזית חזקה במדינה, המהפכה האסלאמית באיראן (1979) וכניסת צה"ל ללבנון ביוני 1982.<sup>13</sup> הצטרפותו של אמל בהנהגת נביה ברי לרשות ההצלה הלאומית (למעשה, ממשלת האיחוד הלאומי) וכניעתו לדמשק גרמו לירידת קרנה והשפעתה של התנועה, הן בקרב הקהילה השיעית בלבנון עצמה, והן בקרב נותן החסות האיראני. חלק מההנהגה נטשה, והחלה עלייתה של התנועה השיעית המתחרה – חזבאללה, הנאמנה לדרכו של ח'ומייני.

דוגמה בולטת למגמה זו ניתן לראות בסיפורו האישי של חסן נסראללה, לימים מנהיג חזבאללה. בשנות השבעים, בנערותו, הצטרף נסראללה לשורות אמל ומילא בארגון שורת תפקידים: החל באחראי אזור הבקאע ואב בית הדין האזורי לענייני משמעת, וכלה בחברות בלשכה המדינית. במקביל, הצטרף נסראללה לתנועה האסלאמית הרדיקלית השיעית, דעווה, אשר רבים מחבריה הצטרפו לימים לחזבאללה. עם מנהיגי תנועה זו נמנה שיח' מוחמד חוסיין פדלאללה, הסמכות ההלכתית הבכירה בעדה השיעית בלבנון. בשנת 1982 פרש נסראללה מאמל, כמו רבים אחרים שהיו להוטים להגשים בלבנון את משנתו של ח'ומייני ואשר הקימו כאמור, בסיועה של איראן, את חזבאללה.

ככל שגברה המעורבות האיראנית בלבנון, התערערו היחסים בין ממשלת לבנון למשטר האסלאמי בטהראן. בראשית 1983 השתלטו משמרות המהפכה האיראניים בסיוע חזבאללה על מחנה שיח' עבדאללה, הבסיס המרכזי של צבא לבנון באזור בעלבכ. שמו שונה ל"מחנה האימאם עלי" והוא החל לשמש המפקדה של משמרות המהפכה והמיליציה של ארגון חזבאללה.<sup>14</sup>

סיום מלחמת "שלום הגליל" והתבססות צה"ל ברצועת הביטחון לא הביאו לסיום מלחמת האזרחים בלבנון, והמאבקים בין חזבאללה לאמל על השליטה בעדה השיעית נמשכו לאורך כל שנות השמונים. בנובמבר 1990 התקיים בדמשק מפגש מרובע, ובו השתתפו שר החוץ הסורי פארוק א-שרע, שר החוץ האיראני עלי אכבר וילאיאתי, מנהיג אמל נביה ברי ומזכ"ל חזבאללה צובחי טופיילי. המפגש הוביל להסכם הפסקת אש בין הארגונים וסלל את הדרך להסכם טאיף.<sup>15</sup>

### **הסכם טאיף**

הסכם טאיף ("אמנת הפיוס הלאומי"), אשר נחתם ב־22 באוקטובר 1989 בטאיף שבסעודיה, מסמל את סיום מלחמת האזרחים בלבנון (1975-1989) ואת הצלחתה של סוריה לכפות עליה "סדר סורי" ולהפוך אותה למדינת חסות. ברקע ההסכם עמדה מלחמת "שלום הגליל" (1982-1985) אשר הותירה את המחנה הנוצרי ללא משענת מדינית חיצונית וללא שטחי השפעה כדוגמת הרי השוף, ובו־בזמן חיזקה את אחיזתה של סוריה בלבנון. בסיום המלחמה נאלץ צה"ל לסגת - בלחץ פעולות הטרור וללא הסכמים מדיניים - לאזור הביטחון, בעוד הסורים הצליחו להפוך את כישלונותיהם הצבאיים ב־1982 להצלחות מדיניות. בעקבות

<sup>13</sup> ענת קורץ, בנדטה ברטי ומרסל קונרד, "ההתפתחות המוסדית של חמאס וחזבאללה: תמונת מצב והשלכותיה על ישראל", עדכן אסטרטגי, כרך 15, גיליון 3, אוקטובר 2012 (להלן: קורץ, ברטי וקונרד, ההתפתחות המוסדית של חמאס וחזבאללה).

<sup>14</sup> שמעון שפירא, חזבאללה בין איראן ללבנון, הקיבוץ המאוחד, 2006, עמ' 123.

<sup>15</sup> Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, p. 102; Qassem, *Hezbollah: Al Manhag Al Tajriba Al Mustakbal*.

הסכם טאיף פורקו כל המיליציות החמושות בלבנון למעט חזבאללה, שלא פורק מנשקו בטענה שהוא נועד להמשיך במאבק לשחרור דרום לבנון מידי ישראל.

### ארגון חזבאללה

בשנת 1982 סייעו משמרות המהפכה להקמת ארגון הטרור חזבאללה, שהפך לחוד החנית במאבק המזוין נגד הנוכחות המערבית והישראלית בלבנון. חזבאללה הוקם, כאמור, כחלק מהמאמץ של משטר חזימיני לייצא את המהפכה אל מחוץ לגבולות איראן. האידאולוגיה של הארגון מבוססת על עקרונות המהפכה האסלאמית של איראן, ובמרכזם הדרישה לאקטיביזם באמצעות מאבק אלים (גייהאד). הנוכחות הצבאית של ישראל סיפקה לחזבאללה אמתלה מתמשכת ומתמדת להתבססות צבאית, בייחוד באזור הדרומי של לבנון, ולגיוס תמיכה עממית לתפקיד שנטל לעצמו כמגן על אדמת לבנון מפני פולש זר.<sup>16</sup>

### מבנה חזבאללה

מבנה הארגון פורסם לראשונה במארכ 1986.<sup>17</sup> בראשו עומדת מועצת השורא המחליטה (מג'לס שורא אל-קראר) הכוללת תשעה חברים, שבעה מהם לבנונים ושניים איראנים, המייצגים את האינטרסים של איראן (כיום יש במועצה 12 חברים).

בראש מועצת השורא המחליטה עומד המזכיר הכללי; בעת כתיבת שורות אלה – סייד חסן נסראללה. למועצה זו כפופות מועצות משנה, שעומן נמנות המועצה המדינית ומועצת הגייהאד (מג'לס גייהאדי) המופקדת על הנושאים הצבאיים. מועצת השורא היא זו שממנה את חברי המועצות השונות ומאשרת את פעילויותיהן.

פעילותן של כל מועצות המשנה, ובעיקר המועצה המדינית והמועצה הצבאית, נקבעות בפירוט על ידי מזכ"ל הארגון ועל ידי מועצת השורא המחליטה, ומתורגמת למדיניות מסודרת הנגזרת מהאידאולוגיה ומהאסטרטגיה של הארגון; כל זאת, בצד מכלול שיקולים ואילוצים שבמוקד שלהם מונחים האינטרסים של איראן וסוריה תומכות הארגון.<sup>18</sup>

לוחמי חזבאללה נחלקים לשתי קטגוריות - לוחמים במשרה מלאה ולוחמים במשרה חלקית. נוסף עליהם קיים מערך של אנשי המילואים. מאז הקמתו ועד שנת 2000, רוב לוחמי הארגון שירתו בו במשרה חלקית שלא קיבלו שכר והתפרנסו ממשרות אזרחיות. הארגון מצידו סייע להם בדיוור, בבריאות ובחינוך ילדיהם. הארגון גם הבטיח כי אם ייפגעו בשדה הקרב, הוא ידאג למשפחותיהם.<sup>19</sup> לחזבאללה כמה קרנות סיוע (קרן החלל, קרן הפצועים וועדות הסיוע של חזימיני) - קרנות רווחה שהוקמו בשנים 1982-1990 במסגרת היחידה הסוציאלית שלו. עשרות אלפי שיעים נמנים עם המוטבים של הקרנות הללו.

בתחילת דרכו גייס חזבאללה לשורותיו אנשים חדורי מוטיבציה דתית עמוקה ומחויבות להילחם בישראל, אולם עם התרחבותו נאלץ הארגון לפנות לקהלים רחבים יותר בקרב העדה השיעית. עם זאת, הוא שם דגש חזק על הנחלת תורתו, וזו מתחילה בגיל הילדות.<sup>20</sup>

לחזבאללה מערך מודיעין העוסק באיסוף ובעיבוד מידע על ישראל. יש לו יחידות המפעילות סוכנים, יחידות העוסקות באיסוף מודיעין סיגניט, יחידות לאיסוף מידע חזותי (כטב"מים ותצפיות) וכן יחידה

<sup>16</sup> יפתח שי שפיר, "חזבאללה כצבא", עדכן אסטרטגי, כרך 9, גיליון 4, ינואר 2017 (להלן: שפיר, חזבאללה כצבא).

<sup>17</sup> הפרסום הראשון הופיע בתוך: אלשראע, ביירות, 17 במארכ 1986.

<sup>18</sup> חזבאללה, לקט מידע מיוחד, המרכז למורשת המודיעין (מ"מ) מרכז המידע למודיעין וטרור, מארכ 2003 (להלן: חזבאללה, לקט מידע).

<sup>19</sup> שפיר, חזבאללה כצבא.

<sup>20</sup> שם.

האוספת מידע מחומרים גלויים. לחזבאללה גם מודיעין נגדי העוסק בניסיונות לסכל איסוף מודיעין על הארגון. הוא גם מקפיד על בדיקה ביטחונית יסודית של המתנדבים לשורותיו.<sup>21</sup> במהלך כ־20 שנות פעילותו עבר חזבאללה תהליך של התפתחות מבנית וארגונית משמעותית; מארגון טרור מקומי, אחד מני רבים שפעלו בזירה הלבנונית - לתנועה פוליטית משפיעה ולארגון טרור בעל יכולות חובקות עולם, תשתית צבאית חזקה בלבנון ויכולות אסטרטגיות, לרבות בתחום הטילים והרק"ק (רקטות קרקע-קרקע).

### **המצע האידאולוגי והזהות של חזבאללה**

חזבאללה ראה בח'ומייני, ומאוחר יותר באייתוללה עלי חוסייני ח'אמנאי, את מקור הסמכות האידאולוגית והאסטרטגית שלו; כפי שהצהיר נעים קאסם, סגנו של נסראללה. הצמרת האיראנית, מצידה, רואה בנסראללה "חייל בשירותו של המנהיג, תחילה ח'ומייני ואחר כך יורשו עלי ח'אמנאי"; כפי שהצהיר גנרל יחיא צפוי, יועצו של ח'אמנאי.<sup>22</sup>

במהותו, חזבאללה הוא, כאמור, ארגון טרור בעל זהות כפולה - לבנונית ואיראנית. אולם ניתוח פעילותו במהלך השנים מוכיח כי זהותו האיראנית גוברת על זו הלבנונית הן בשל הזדהותו האידאולוגית עם המשטר האיראני והן כפועל יוצא מתלותו המוחלטת בסיוע הצבאי והכספי שמעניקה לו איראן.<sup>23</sup> אחת מאבני היסוד באידאולוגיה של הארגון, הנגזרת מחזונו של מנהיג המהפכה האסלאמית ח'ומייני, היא המאבק הרצוף והעיקש במדינת ישראל עד להשמדתה ועד לשחרור ירושלים. מתוקף עקרון יסוד זה ולשם הגשמתו, מחויב הארגון, אידאולוגית ומעשית, לחתור למאבק מתמשך בישראל בכל האמצעים ובכל הגזרות.

המצע האידאולוגי של חזבאללה, אשר פורסם ב־16 בפברואר 1985, מגדיר שלוש מטרות מרכזיות:<sup>24</sup> **המטרה הראשונה** - המאבק בישראל, שאמור היה להוביל בשלב ראשון לסילוקה מדרום לבנון, ומטרתה הסופית להביא לשחרור ירושלים ולחיסולה של היישות הציונית.

**המטרה השנייה** - סיוע לאיראן בדחיקתה של ארה"ב ("השטן הגדול") מהמזרח התיכון.

**המטרה השלישית** - הפיכתה של לבנון לרפובליקה אסלאמית בדמות איראן, ויצירת רצף טריטוריאלי אסלאמי מטהראן עד לחופי הים התיכון. מטרה זו מבקש חזבאללה להשיג בהסכמה, בדרכי שלום ובאמצעות הסכמה עם שאר העדות בלבנון, ולא באמצעות כפייה.

מטרות אלה, אשר חזבאללה עדיין מחויב להן, משקפות את שני ההיבטים של פעילותו וזהותו של הארגון: ההיבט הלבנוני־שיעי וההיבט האיראני־אסלאמי.<sup>25</sup>

לשם קידום יעדים אלה הציב חזבאללה את השימוש בטרור ובגרילה במוקד **אסטרטגיית "ההתנגדות"**, המתורגמת **להתשה הא־סימטרית** שהוא מנהל נגד יריביו. אחד ממרכיביה המרכזיים הוא **"נשק פיגועי ההתאבדות"**.

### **חזבאללה והמערכת האזרחית והפוליטית בלבנון**

<sup>21</sup> שם.

<sup>22</sup> דיוקנו של חיזבאללה כארגון טרור, מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, 29 בנובמבר 2012 (להלן: דיוקנו של חיזבאללה).

<sup>23</sup> שם.

<sup>24</sup> המסמך "מכתב גלוי למדוכאים בלבנון ובעולם" הוקרא במסגד אל-עוזאי בבירות על ידי דובר חזבאללה אברהים אל-אמין ופורסם בעיתון א-ספיר. *The Hizballah Program: An Open Letter to the Downtrodden in Lebanon and the World*, 16 February 1985

<sup>25</sup> אייל זיסר, "חיזבאללה והמאבק על לבנון", צבא ואסטרטגיה, כרך 1 גיליון 2, אוקטובר 2009.



בתוך שני עשורים היה חזבאללה לארגון הגדול והחשוב ביותר אשר מייצג את השיעים בלבנון. התשתית הסוציו-פוליטית שלו התגבשה והתרחבה בהדרגה ולאורך זמן, ככל שהארגון למד להכיר בצורך בגיבוי עממי לתשתית הצבאית שלו, ובמקביל להתעצמות שאיפותיו הפוליטיות בזירה הלבנונית.<sup>26</sup> השפעת חזבאללה בקרב העדה השיעית נשענת על מערך דעווה המספק לתומכי הארגון מערכות חינוך, רווחה ובריאות. מנגנון זה, אשר הוקם בעזרתה הנדיבה של איראן, הוא גורם חשוב בשמירה על הפופולריות של הארגון בקרב השיעים בלבנון.

בשנת 1991 הסתיימה, כאמור, מלחמת האזרחים בלבנון בהסכם טאיף. ההסכם שינה את המבנה הפוליטי שנקבע באמנה הלאומית הלבנונית משנת 1943, ויצר שוויון בין מספר חברי הפרלמנט הנוצרים לאלה המוסלמים. ההסכם הביא לפירוק כל המיליציות החמושות בלבנון לבד מחזבאללה, שזכה לתמיכה סורית כמיליציה הנלחמת לשחרור דרום לבנון מהכיבוש הישראלי. כתוצאה מההסכם, הפך אמל ממיליציה שיעית חמושה לתנועה פוליטית בלבד.

באופן רשמי היה חזבאללה לתנועה פוליטית בעת הקמתה של מפלגת הנאמנות להתנגדות, כדי להשתתף בבחירות לפרלמנט בשנת 1992. ההחלטה לקחת חלק בבחירות הייתה בגדר שינוי מדיניות של הארגון, שעד לאותו שלב לא רצה לקחת חלק בממשל המקומי. נראה כי איראן תמכה בשינוי המדיניות, ובשנת 1991 הוחלף מזכ"ל הארגון, סובחי טופיילי, שהתנגד לשינוי, בעבאס מוסאווי. מאז שנת 1992 משתתף חזבאללה במערכות הבחירות הפרלמנטריות בלבנון ובבחירות המוניציפליות.

בבחירות המוניציפליות הראשונות לאחר מלחמת האזרחים, בשנת 1998, זכה חזבאללה ברבע מהמושבים בעיירות ובכפרים השיעיים, ואילו בבחירות בשנת 2004 הוא כבר שלט ב־80% מהמגזר המוניציפלי השיעי; כלומר הארגון היה לגורם החשוב והמוביל בעדה זו. 2005 הייתה השנה הראשונה שבה קיבל נציג ממפלגת הנאמנות להתנגדות תיק בממשלה.

### מקורות המימון של חזבאללה

איראן היא מקור המימון העיקרי של הארגון באמצעות כסף המועבר ממנה במישרין לחשבונות הבנק של חזבאללה. תקציב חזבאללה עובר שינויים הנכפים עליו מתוקף היותו נתמך בידי איראן (השיא בהכנסות היה לאחר חתימת הסכם הגרעין ב־2015, והירידה בהכנסות עם ביטולו בידי ממשל טראמפ). יש הסבורים כי התקציב הזה אינו כולל את ההוצאות הצבאיות של חזבאללה; כלומר הנשק שמקבל הארגון אינו כלול בו. בה בעת הוא נהנה ממגוון מקורות מימון נוספים:<sup>27</sup>

**עסקים כלכליים (חוקיים)** – חזבאללה מחזיק בבעלות על מיזמים כלכליים שונים, המכניסים לקופתו סכומי כסף גדולים. לדוגמה, חברת הבנייה של הארגון, "ג'יהאד הבינוי", שהוקמה בשנת 1988 וכיום היא מן הגדולות בלבנון. החברה הייתה מעורבת באלפי מיזמי הקמה ושיפוץ של מוסדות ציבור (בתי ספר, בתי חולים ומרכזי תרבות), חנויות, בתים פרטיים ותשתיות שניזוקו באזורים השיעיים (דרום לבנון, הבקאע ודרום ביירות). "ג'יהאד הבינוי" גם הקים ושיפץ רשתות חשמל, מערכות מים זורמים וכבישים, וכן העניק סיוע טכנולוגי וסיוע כספי למשקים חקלאיים.<sup>28</sup>

**קבלת נתח מתקציב ממשלת לבנון** – סיעת חזבאללה בפרלמנט הלבנוני, סיעת הנאמנות להתנגדות, מקיימת פעילות פרלמנטרית שמטרתה להניע את המדינה לממן מיזמים בקרב ריכוזי האוכלוסייה השיעית

<sup>26</sup> קורץ, ברטי וקונרד, ההתפתחות המוסדית של חמאס וחזבאללה.

<sup>27</sup> חזבאללה, מכון ראות, 10 באוגוסט 2008.

<sup>28</sup> דני ברקוביץ, "האם ניתן לכרות את ראשי ההידרה? המערכה להחלשת חזבאללה", מזכר 92, המכון למחקרי ביטחון, דצמבר 2007 (להלן: ברקוביץ, האם ניתן לכרות את ראשי ההידרה?).

שהארגון נושא בנטל מימונם. בכך ייפטר חזבאללה מעול כספי כבד מחד גיסא, ויתאפשר לו רווח תעמולתי והסברתי בקרב תומכיו השיעים מאידך גיסא.<sup>29</sup>

**שירותים בתשלום** – לא כל הפעילויות והשירותים של הארגון ניתנים חינם. הוא גובה תשלום עבור חלקם, אף כי התשלום נמוך יחסית לזה של מוסדות שמפעילה המדינה.

**תרומות מתורמים פרטיים** – רוב התרומות הפרטיות מגיעות מקהילות שיעיות באפריקה ובאמריקה הדרומית.

**מוסדות "צדקה"** – חזבאללה מפעיל רשת של מוסדות המוסווים כמוסדות צדקה, שמגייסת כסף מחוץ ללבנון.

**פשע מאורגן** – הארגון מפעיל בלבנון, ובעיקר מחוצה לה, רשתות פשע העוסקות בהלבנת הון, זיוף כספים, סחר ביהלומים, הונאות פיננסיות, סחר בנשק, ייצור וסחר בסמים, בעיקר הרואין וקוקאין (החל בשנות השמונים – בשיתוף עם קרטלים באמריקה הדרומית).

### **המישור הטרוריסטי-צבאי**

#### **אסטרטגיית ההתשה הא-סימטרית**

בבסיס פעילותו האופרטיבית של הארגון עמדה תפיסת "ההתשה הא-סימטרית", שתכליתה להביא ליצירת לחץ רצוף על ישראל באמצעות מאמץ פיגועים מתמשך, למרות עליונותה הצבאית. לתפיסת הארגון, רק המשכיות במאבק המזוין נגד ישראל ופגיעה במרקם החלש שלה, קרי האוכלוסייה האזרחית, יביאו לחיסולה; גם אם יארך הדבר שנים ארוכות.

חזבאללה הביע זלזול בחוסנה של החברה הישראלית והציג אותה כגוף מעורער, "קורי עכביש", תוך שהוא שואב עידוד מהלחצים הפנימיים בישראל שהובילו להסגת צה"ל מלבנון.

ניתן להצביע על שלוש זירות עיקריות שבהן פעל חזבאללה באותן שנים:

1. **הזירה הלבנונית** – חזבאללה בנה בדרום לבנון תשתית צבאית שאפשרה לו לנהל מערכת התשה נגד ישראל ונגד צד"ל ברצועת הביטחון ולהיות ערוך לדרדור האזור להסלמה רחבה, כאשר הארגון או פטרונים בטהראן או בדמשק יחשבו שהדבר משרת את טובתם. הוא ניצל את חופש הפעולה שהעניקה לו סוריה בדרום לבנון ואת חולשת הממשל הלבנוני, והשקיע מאמצים ניכרים על מנת לבסס, להרחיב ולשפר את תשתיתו הצבאית מבצעית באזור עד כדי הפיכתו למעין מדינת חזבאללה. ארגון הטרור תפס את מקומו של הממשל המרכזי, ששליטתו רופפת, כמוקד הכוח המרכזי בדרום לבנון.
- בד בבד בנה הארגון בביירות ובבקעת הלבנון עורף לוגיסטי ומערך רקטות שהיה, בראייתו, מערך אסטרטגי חיוני לקיום "מאזן הרתעה" מול ישראל.
2. **הזירה הפלסטינית** – מרכיב נוסף בפעילות של חזבאללה באותה תקופה היה הסיוע הנרחב שהוא העניק לארגוני הטרור הפלסטיני, ובייחוד לחמאס, שתכליתו הייתה להרחיב ולשפר את יכולותיהם המבצעיות, לעודדם להמשיך במאבק המזוין נגד ישראל ולהעתיק את הדגם הלבנוני ל"שטחים". סיוע זה היה מגוון וכלל הברחה של אמצעי לחימה איכותיים דרך לבנון וירדן ובדרך היס. חזבאללה העניק לארגונים הפלסטיניים גם סיוע באימונים, בכסף, בהסברה ובתעמולה. יתרה מזו, הוא אף הקים תשתית טרור משלו בישראל ובשטחים, כולל גיוס ערביי ישראל למשימות טרור. מנהיגי חזבאללה אינם מכחישים כי הם מסייעים צבאית לעימות האלים שמנהלים הפלסטינים ורואים בכך – כמו גם בעידוד פיגועי התאבדות – אמצעי להחליש את החברה הישראלית.

<sup>29</sup> חזבאללה, לקט מידע מיוחד.

3. **הזירה הבין-לאומית** - מאז הקמתו ב־1982 מנהל הארגון מדיניות טרור בזירה זו, בעיקר נגד יעדים ישראלים ואמריקאיים, ובעבר גם נגד יעדים אירופיים. פעילות זו מתבססת על תשתית בין-לאומית נרחבת של שיענים, בעיקר בקרב ריכוזי שיעים בעולם. תשתית זו נועדה למטרות מגוונות: איסוף מודיעין על יעדים ישראלים, יהודיים או מערביים; החזקת תאים רדומים במגמה להפעילם בעת הצורך על פי השיקולים האסטרטגיים של הארגון והמדינות התומכות בו; ואיסוף כספים לצורכי הארגון כהשלמה לסיוע האיראני הנרחב. מעבר לכך, תשתית זו מהווה פוטנציאל המאפשר להוציא אל הפועל בתוך פרק זמן קצר "פיגועי איכות" במקומות שונים בעולם, כפי שעשה הארגון פעמיים בארגנטינה (1992 ו־1994). הארגון פעל במגוון זירות פעולה ברחבי העולם, תוך התמקדות באמריקה הדרומית, דרום-מזרח אסיה, ירדן, המפרץ הפרסי ואף אירופה.

בשנות השמונים התמקד חזבאללה בביצוע פיגועים נגד יעדים מערביים (אמריקאיים ואירופיים), מרביתם על אדמת לבנון (פיצוץ מתקנים, חטיפת בני ערובה, חטיפת מטוסים). בשנות התשעים הוא נקט מדיניות פיגועים סלקטיבית יותר והחל לבצע "פיגועי איכות", ובהם: פיצוץ השגרירות הישראלית בבואנוס איירס (מארס 1992), פיצוץ בניין הקהילה היהודית בבואנוס איירס (יולי 1994) ומעורבות בפיצוץ בסיס הצבא האמריקאי בדהראן שבסעודיה (יוני 1996).

בד בבד ניצל חזבאללה את אירופה כבסיס לשיגור טרוריסטים לישראל. במסגרת זו שוגרו כמה פעילים של הארגון שתכננו להוציא אל הפועל "פיגועי איכות" או לאסוף מודיעין לקראת הוצאתם לפועל.

### **המאבק בנוכחות צה"ל בדרום לבנון, 1985-2000**

#### **רצועת הביטחון בדרום לבנון**

בשנים 1982-1985 שלט צה"ל על שטח לבנוני בעומק של כ־40 ק"מ מהגבול עם ישראל. שלוש שנים אחרי שהחל מבצע "שלום הגליל" נסוג צה"ל ממרבית השטחים שכבש, וביוני 1985 הוא יישם את החלטת הממשלה שהתקבלה חודשים מספר קודם לכן והתמקם על גבול רצועת הביטחון.

ביסוד כינונה של רצועת הביטחון על ידי ישראל עמדה ההנחה כי צה"ל ייסוג משטח לבנון לאחר הקמת צד"ל, שיתבסס על מגויסים מקומיים מקרב העדות הנוצרית, הדרוזית והשיעית, יגן על האזור ועל תושביו ויספק ביטחון גם עבור ישראל. כינון רצועת הביטחון התבסס על ניסיון קודם של שיתוף פעולה בין ישראל לכוח של מייג'ור סעד חדאד בדרום לבנון לאחר מבצע "ליטאני" (1978). לאחר שנפטר חדאד ב־1985, החליף אותו גנרל אנטואן לאחד, שהקים את צד"ל ופיקד עליו עד להתפרקותו במאי 2000.

צה"ל סייע בהקמת צד"ל במימון, באימון, בציוד לחימה, בבניית קו מוצבים, במודיעין ובייעוץ מבצעי, בתקווה שצד"ל יהיה חזק דיו להגן על רצועת הביטחון ויאפשר את נסיגת צה"ל חזרה לקו הגבול הבין-לאומי; אולם תקווה זו לא עמדה במבחן המציאות. צה"ל פעל בשיתוף פעולה עם צד"ל ברצועת הביטחון וצמצם תחילה את כוחותיו, אולם התקפות אינטנסיביות של חזבאללה על מוצביו וחשש מקריסתו אילצו את צה"ל לקחת על עצמו את עיקר המערכה ברצועת הביטחון.

מאז נסיגת צה"ל בתוך לבנון ב־1985 והיערכותו ברצועת הביטחון, נקטה ישראל מדיניות של שילוב מהלכי הרתעה נגד ארגוני הטרור ובראשם חזבאללה עם חתירה לשיתוף פעולה עם אוכלוסיית האזור, בעיקר בתוך רצועת הביטחון, שרובה היו שיעים. מעברי הגבול עם ישראל נפתחו, ואלפים מתושבי דרום לבנון שקיבלו אישורי עבודה יצאו בכל בוקר לעבודה בישראל ונהנו משכר גבוה יחסית לזה שהיו רגילים אליו.<sup>30</sup>

<sup>30</sup> עמוס מלכא, "עשור לנסיגה מלבנון — הצלחות וטעויות", צבא ואסטרטגיה, כרך 3 גיליון 2, נובמבר 2011 (להלן: מלכא, עשור לנסיגה).

פעילות צה"ל ברצועת הביטחון הייתה בעיקר הגנתית: החזקת המוצבים, סיורים ומארבים למניעת חדירות. יחד עם זאת, ננקטו גם פעולות התקפיות מצפון לרצועת הביטחון באמצעות הפעלת חיל האוויר וחיל הים, וכן פשיטות וסיכולים ממוקדים נגד בכירי חזבאללה. ניתן להצביע על חמישה דפוסי פעולה מרכזיים של חזבאללה בלחימה נגד כוחות צה"ל וצד"ל ברצועת הביטחון: פיגועי התאבדות, פיגועי חטיפה, שימוש במטעני חבלה, ירי טילים נגד טנקים (נ"ט), ירי מרגמות ורקטות (תלול מסלול) ולחימה משולבת רחבת היקף, כמענה למבצעים רחבי היקף של צה"ל.

### נשק פיגועי ההתאבדות

חזבאללה היה הראשון שעשה שימוש בפיגועי ההתאבדות בזירה הלבנונית ובלחימה נגד ישראל. הוא אימץ את ההיתר הדתי שנתן ח'ומייני לפעולות התאבדות ואת מודל השימוש בכלי זה, על בסיס התקדים האיראני לפעולות התאבדות רבות במהלך מלחמתה בעיראק.

הארגון הפעיל פיגועי התאבדות בשורה של פעולות ראויה נגד יעדים מערביים<sup>31</sup> וישראלים בלבנון במהלך שנות השמונים והתשעים, באמצעות מכוניות תופת שהיו נהוגות בידי מחבלים או באמצעות מתאבדים המצוידים במטעני נפץ.

פיגועי ההתאבדות נגד יעדים מערביים החלו באפריל 1983 בלבנון:

- ב-18 באפריל 1983 התפוצצה משאית עמוסה בחומר נפץ ליד שגרירות ארה"ב בביירות. 63 בני אדם נהרגו ו-120 נפצעו, מרביתם אנשי סגל אמריקאים.

- ב-23 באוקטובר 1983 התפוצצו שתי מכוניות תופת בביירות: אחת התפוצצה ליד מטה המארינס האמריקאי וגרמה ל-241 הרוגים, ומכונית שנייה התפוצצה ליד מטה הכוחות הצרפתיים וגרמה ל-58 הרוגים. הפיגועים בוצעו על ידי מחבלים מתאבדים, וארגון הג'יהאד האסלאמי (שם כיסוי לחזבאללה) נטל אחריות להם. בעקבות הפיגועים הוציאו ארה"ב וצרפת את כוחותיהן מלבנון; חזבאללה ופטרוניו בטהראן חגגו את ניצחונם.

ב-4 בנובמבר 1983 בוצע פיגוע ההתאבדות הראשון נגד צה"ל בלבנון. מכונית תופת התפוצצה ליד מטה כוחות צה"ל בצור וגרמה למותם של 61 בני אדם (28 חיילי צה"ל ו-33 עצירים לבנונים ופלסטינים). לאחר מכן שופר המיגון סביב מתקני צה"ל, וחזבאללה העתיק את מאמצי הפיגועים אל צירי התנועה. ב-16 ביוני 1984 התפוצצה לראשונה מכונית תופת נהוגה בידי מחבל מתאבד ליד שיירה של צה"ל דרומית לזהראני. באירוע זה נפצעו חמישה חיילים.

משנת 1985 ואילך ביצע הארגון פיגועי התאבדות רבים נגד כוחות צה"ל באזור הביטחון. בשנה זו ביצע חזבאללה שלושה פיגועים. באחד מהם, שאירע ב-10 במאוס 1985 נגד שיירת צה"ל בסמוך ל"שער עגלי" במטולה, נהרגו 12 חיילי צה"ל ו-20 נפצעו.

פיגוע ההתאבדות האחרון של חזבאללה לפני יציאת צה"ל מלבנון בוצע ב-30 בדצמבר 1999: מכונית תופת נהוגה בידי מחבל מתאבד התפוצצה ליד שיירה של צה"ל שהייתה בדרכה ל"שער פטמה". בפיצוץ נפצעו חייל צה"ל ו-11 אזרחים לבנונים.

מרבית פיגועי ההתאבדות של חזבאללה בוצעו באמצעות כלי רכב טעונים בחומר נפץ שהיו נהוגים בידי מחבל מתאבד. מוכרים רק שני מקרים של פיגוע על ידי מחבל עם חגורת נפץ.

פעולותיו של הארגון היו מקור השראה לארגוני שמאל לבנוניים חילוניים שהצטרפו למעגל מבצעי פיגועי ההתאבדות. מרבית הפיגועים של ארגונים אלה כוונו נגד כוחות צד"ל.

<sup>31</sup> המושג "יעדים מערביים" מתייחס בעיקר לשגרירויות ולמתקנים צבאיים של ארה"ב וצרפת בלבנון.

בשנת 1992 גירשה ישראל יותר מ־400 חברי חמאס וגייהאד אסלאמי מהשטחים. קבוצה גדולה של מגורשים הועברה לדרום לבנון ושם זכתה לאימונים ולסיוע מצד פעילי חזבאללה. חודשים אחדים לאחר מכן, כתוצאה מלחץ בין־לאומי, שבו חברי ארגוני הטרור הפלסטיניים לשטחי הרצועה והגדה המערבית ויישמו את שיטות הלחימה שלמדו בלבנון. הארגונים הפלסטיניים - הגייהאד האסלאמי הפלסטיני וחמאס - הושפעו מפיגועי ההתאבדות של חזבאללה ונקטו גם הם החל ב־1993 את "נשק פיגועי ההתאבדות" במאבק נגד ישראל.

### פיגועי חטיפה ומיקוח

מלחמת "שלום הגליל" והקמת אזור הביטחון הביאו להפסקת פיגועי החטיפה והמיקוח נגד היישובים הישראליים בגבול לבנון; אולם בשנת 1986 החל חזבאללה לבצע פעולות לחטיפת חיילים באזור הביטחון מתוך הבנת הרגישות של מדינת ישראל לגורל חייליה ואזרחיה. פיגועי החטיפה נתפסו בעלי משמעות אסטרטגית במאבק הארגון בישראל. נעים קאסם, סגן מזכ"ל חזבאללה, טען כי הארגון הגיע למסקנה שהדרך היחידה לשחרור אסיריו מכלא אל־חיאם בדרום לבנון ומבתי הכלא בישראל היא באמצעות חטיפת חיילי צה"ל ומיקוח על שחרורם. לטענתו, הארגון לא הכריז על כך באופן פומבי וניסיונות לביצוע פיגועי חטיפה שלא צלחו לא הוגדרו ככאלה בהודעות הארגון.<sup>32</sup> בתקופה הנסקרת במאמר זה הצליח הארגון לבצע פיגוע חטיפה אחד, אולם בשני אירועים שאינם פועל יוצא מפיגוע חטיפה נפלו לידי הארגון נווט חיל האוויר רון ארד וכן גופתו של לוחם שייטת 13 איתמר איליה:<sup>33</sup>

- **17 בפברואר 1986** - במארב של חזבאללה נפלו בשבי שני חיילי צה"ל, יוסף פינק ורחמים אלשייך (ראו פירוט בהמשך).
- **16 באוקטובר 1986** - מטוס חיל האוויר הופל בשמי לבנון, והנווט רון ארד נפל בשבי אמל. לאחר מכן הוא הוחזק בידי מוסטפא דיראני, ראש "ההתנגדות המאמינה", ולבסוף הועבר ככל הנראה לידי חזבאללה והאיראנים. אף שבמהלך השנים נעשו ניסיונות רבים להשיג מידע לגביו ולהביא לשחרורו, גורלו לא נודע עד היום.
- **ליל 4-5 בספטמבר 1997** - במהלך פשיטה של כוח של שייטת 13 על יעד חזבאללה באזור אנצריה בדרום לבנון (מבצע "שירת הצפצפה"), מסיבה שעדיין אינה ברורה דיה, התפוצצו המטענים שנשא הכוח. 11 לוחמים נהרגו וארבעה נפצעו. לאחר פינוי הכוח נותרה בשטח גופתו של לוחם וחלקי גופותיהם של שני לוחמים אחרים, אשר נלקחו על ידי חזבאללה. ב־25 ביוני 1998, בתום משא ומתן ארוך, הוחזרו לישראל גופתו של לוחם השייטת איתמר איליה ז"ל ושרידי גופותיהם של רו טבי וגיא גולן זכרם לברכה.<sup>34</sup> במסגרת העסקה הוסכם על החזרת 60 אסירים, בהם חוסיין מקדאד (שהוחזר לישראל דרך אירופה בזהות בדויה) ו־40 גופות של מחבלים שהיו קבורים בצפון הארץ (בכללם גופת בנו של נסראללה, האדי, שנהרג בספטמבר 1997).<sup>35</sup>

### חטיפת שני חיילי צה"ל, רחמים אלשייך ויוסף פינק, בלבנון – 16 בפברואר 1986

ב־16 בפברואר 1986 יצא כוח של צה"ל וצד"ל לפעילות מבצעית מבינת ג'בייל לעבר מחסום בית יהון, בשיירה שכללה שלוש מכוניות מרצדס. כאשר הגיעה השיירה לעיקול בכביש במבואות בית יהון, נתקלה במארב של

<sup>32</sup> Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, p. 140; Qassem, *Hezbollah: Al Manhag Al Tajriba Al Mustakbal*.  
<sup>33</sup> חטיפת החיילים בנימין אברהם, עדי אביטן ועומר סואעד, זכרם לברכה, על ידי חזבאללה בהר דב אירעה ב־7 באוקטובר 2000, לאחר נסיגת צה"ל מלבנון.

<sup>34</sup> בית המשפט העליון, בג"ץ 1868/00 - יורם גולן נ' ראש המטה הכללי - רא"ל שאול ~, עתירה להסיק מסקנות נגד הרב הצבאי הראשי בעקבות טעות בזיהוי קרבנות "אסון השייטת", תאריך: 8.5.2000, מתוך: אתר 'תקדין' - נבדק בתאריך 2.2.2020. אתר "רשת": <https://13tv.co.il/item/news/specials/s2baw-360300/>, נבדק בתאריך 2.2.2020.

<sup>35</sup> דרוקמן ירון, "השיבה והמחר. עסקאות שבויים קודמות", *ynet*, 11.10.2011, נבדק בתאריך 2.2.2020.

חזבאללה. נעים קאסם כינה את המארב מבצע "כונין" או מבצע "שני החטופים". לדבריו, ניסה הארגון להוציא אותו לפועל כחודש מוקדם יותר אך נכשל.<sup>36</sup> היה זה מארב מתוכנן היטב, שכלל חוליה שביצעה את הירי על כלי הרכב של השיירה ואת פעולת החטיפה, ושתי חוליות נוספות שהיו מצוידות גם במרגמות, שהתמקמו מצפון למארב וירו ירי ריתוק והסחה לעבר מוצב צד"ל הסמוך.

המכונית הראשונה ובה אנשי צד"ל עברה את המארב ללא פגע. כשהגיעה המכונית השנייה, שבה נסעו קצין צה"ל ושני חיילי צד"ל, נזרק לעברה רימון ונפתחה אש מנשק אוטומטי. בזמן נפתחה אש עזה גם על המכונית השלישית, שבה נסעו חייל צד"ל ושני חיילי צה"ל - רחמים אלשייך ויוסף פינק.

ממכת האש נהרג הנהג ברכב השני והוא הידרדר לתעלה בצד הכביש. קצין צה"ל וחייל צד"ל קפצו מהרכב לתעלה ופתחו באש לעבר בית סמוך כי שיערו שממנו יורים עליהם, אולם לא זיהו בוודאות את מקור הירי. לאחר כמה דקות חזר הקצין למכונית וניסה ליצור קשר ולהזעיק עזרה, אולם נכשל בניסיונותיו אלה. בהמשך הוא ניסה לגשת ולראות מה עלה בגורל המכונית השלישית, אולם בשל האש שנורתה לעברו לא עלה הדבר בידו.

כשהגיע למקום כוח של צה"ל כבר נסוגו אנשי חזבאללה. בסריקות התברר כי רחמים אלשייך ויוסף פינק נחטפו. עם הגעת הדיווח על חטיפת החיילים למפקדת אוגדה 91, ננקטו צעדים לחסימת אזור הפעולה ולסגירת צירי תנועה בגזרה, כדי למנוע את בריחת החוטפים אל מחוץ לאזור הביטחון.

במשך כמה ימים ערך צה"ל מבצע רחב היקף של סריקות (מבצע "צינור חשמלי") באזור הביטחון בניסיון לאתר את החיילים החטופים. בה בעת פעל חיל הים למניעת הוצאתם מהאזור בדרך הים; אך הם לא נמצאו. במהלך מבצע "צינור חשמלי" נהרגו שני חיילי צה"ל. כמו כן נהרגו 18 מחבלים, נעצרו 184 אנשים שנחשדו בהשתייכות לארגוני הטרור, ונתפסו אמצעי לחימה רבים.<sup>37</sup>

במהלך 1991, במסגרת משא ומתן לחילופי שבויים שנוהל בתיווך מזכ"ל האו"ם, התקבל מידע שאישר בוודאות את דבר מותם של אלשייך ופינק. באפריל 1991, בתמורה לשחרור 91 אסירים לבנונים מכלא אל-חיאם, העביר חזבאללה לישראל תמונות של גופות החיילים. על בסיס תמונות אלה ומידע נוסף התקבלה ההחלטה להכריז על החיילים פינק ואלשייך חללים שמקום קבורתם לא נודע. יחד עם זאת, לא פסקו המאמצים המודיעיניים והדיפלומטיים להביאם לקבר ישראל.

לאחר כשנה של מגעים חשאיים אינטנסיביים, בין מארס 1995 ליולי 1996, עלה בידי המתווך הגרמני, שר המדינה הגרמני לנושאי מודיעין באותה עת, ברנד שמידטבאואר, להביא להסכם שבמסגרתו הועברו לידי ישראל גופות שני החללים מבלי לקבל כל מידע על רון ארד. בתמורה מסרה ישראל באמצעות הצלב האדום 40 אסירים לבנונים (מחציתם בתמורה לגופות החללים ומחציתם עבור שחרור 19 אנשי צד"ל שנחטפו קודם לכן על ידי חזבאללה), כולם מאל-חיאם. בנוסף העבירה ישראל 123 גופות מחבלים מארגונים שונים שהיו ברשותה. ב-21 ביולי 1996, עשר שנים לאחר שנחטפו, הועברו גופותיהם של רחמים אלשייך ויוסף פינק למתקן צבאי בגרמניה, שם נבדקו וזוהו על ידי הרב הצבאי הראשי והועברו לישראל. הם הובאו לקבורה ב-22 ביולי 1996.

### מטעני חבלה ומארבים

הטופוגרפיה ההררית של דרום לבנון אילצה את כוחות צה"ל וצד"ל באזור הביטחון להשתמש במספר דרכים מצומצם יחסית, שחלקן שימשו גם את האוכלוסייה המקומית. התנועה בצירים מוגדרים ומוכרים היטב

<sup>36</sup> Qassem, *Hezbollah: The Story from Within*, p. 140; Qassem, *Hezbollah: Al Manhaj Al Tajriba Al Mustaqbal*.

<sup>37</sup> 14 רובי סער מסוג קלצ'ניקוב, מוקשים, מטעני חבלה, 60 רקטות אר-פיג'יי, שבע רקטות 122 מ"מ, 50 רקטות 107 מ"מ, שני טילי כתף אס-איי ועוד.

לחזבאללה אפשרה לארגון לפתח תורת לחימה ואמצעי לחימה שהותאמו להתמודדות עם כוחות צה"ל, בתנאים שנטרלו במידה רבה את יתרונותיו היחסיים. שיח' נביל קאוק, מבכירי חזבאללה בדרום לבנון, טען כי לארגון יכולת לייצר מטעני צד ברמה טכנולוגית גבוהה, שהקדמה הטכנולוגית של ישראל אינה מסוגלת להתמודד איתה.<sup>38</sup>

חזבאללה פיתח מגוון רחב של מטעני חבלה כגון: מטעני צד, מטעני "קלע" (מטענים מועפים) ומטעני גחון (עם כמות גדולה מאוד של חומרי נפץ, המסוגלים להרוס גם כלים משוריינים כבדים). המטענים הופעלו בשיטות שונות: תיל ממעיד, פסי דריכה, חיישנים מסוגים שונים או הפעלה מרחוק, בדרך כלל באמצעות טלפון נייד.

בתחילת שנות התשעים החל חזבאללה להפעיל "זירות מטענים", שכללו כמה מטענים מסוגים שונים שהופעלו בהתאם לתוכנית המבצעית של הארגון. לעיתים שולבה הפעלה של מטעני חבלה עם מארב של כוח שהסתתר במקום ופתח באש על הכוח הצה"לי, לאחר שזה נפגע ממטען החבלה. מודל נוסף של פעולה שנקט חזבאללה היה הפעלת מטען או זירת מטענים ולאחר מכן ירי תלול מסלול (בדרך כלל אש מרגמות) על מנת לפגוע במאמצי חילוץ הנפגעים. בכל שנות שהייתו בלבנון התקשה צה"ל לתת מענה כולל לאיום המטענים, בעיקר בהיעדר מענה טכנולוגי הולם, והם היו הגורם העיקרי לנפגעים בקרבו.

#### **ירי טילים נגד טנקים**

חזבאללה השתמש בטילים נגד טנקים (נ"ט) בהיקף ניכר במסגרת המערכה שניהל נגד כוחות צה"ל באזור הביטחון. טילי נ"ט נורו לעבר מוצבי צה"ל וצד"ל לאורך גבול אזור הביטחון, לעבר כלי רכב לרבות טנקים שהוצבו בעמדות במוצבים או בקרבתם, וכלי רכב ורכבי משוריין (טנקים ונגמ"שים) שהיו בדרכם אל המוצבים ומהם. הארגון עשה שימוש בסוגים שונים של נשק נגד טנקים: רקטות לא מונחות נ"ט כגון אר-פיג'יי-7 ואר-פיג'יי-29 וטילי סאגר ומילאן, והחל בשנת 2000 גם טילי פאגוט.

#### **ירי תלול מסלול לאזור הביטחון ולשטח ישראל**

ירי תלול מסלול לעבר מוצבי צה"ל והעורף הישראלי אינו תופעה חדשה; ישראל נאלצה להתמודד עם ירי ארטילרי מאז הקמתה, וארגוני טרור החלו לנקוט אותו לאחר מלחמת ששת הימים. בשנת 1968 ובמהלך שנות השבעים וראשית שנות השמונים אימצו ארגוני הטרור הפלסטיניים טקטיקת לחימה זו ועשו בה שימוש, תחילה מגבול ירדן (עד ספטמבר 1970) ולאחר מכן מדרום לבנון.

לאחר שסולק אש"ף ממאחזיו בלבנון על ידי צה"ל בשנת 1982, אימצו הארגונים השיעיים אמל ובעיקר חזבאללה את דפוס הפעולה הזה במיוחד נגד מוצבי צה"ל וצד"ל באזור הביטחון. לרשות הארגון עמדו בשנות השמונים והתשעים מרגמות (120 מ"מ, 82 מ"מ, 60 מ"מ), רקטות 107 ו-122 מ"מ ורקטות לטווחים ארוכים יותר - פאג'ר 3 ופאג'ר 5.

ירי תלול מסלול לעבר מטרות צבאיות באזור הביטחון, ובעיקר ירי מרגמות על המוצבים, היה דפוס הפעולה השכיח ביותר של חזבאללה בשנות שהיית צה"ל באזור הביטחון, ובדרך כלל הוא נענה בירי ארטילרי של צה"ל ולעיתים בתקיפת מטרות חזבאללה על ידי חיל האוויר. ירי רקטות אל שטח מדינת ישראל נחשב "חציית קו אדום" ונענה בתגובות חריפות יותר של חיל האוויר. ירי תלול מסלול מתמשך לשטח ישראל היה הסיבה העיקרית ליציאת צה"ל למבצעים רחבי היקף בלבנון ("דין וחשבון" 1993, "ענבי זעם" 1996).

<sup>38</sup> Hala Jaber, *Hezbollah: Born with Vengeance*, N.Y., Columbia University Press, 1997, pp. 38-39.

בלב תפיסת ההפעלה של נשק תלול המסלול על ידי חזבאללה עמד הרעיון ליצור איום משמעותי על היישובים בצפון מדינת ישראל, ובה בעת לבנות מערך הגנה קרקעי לבלימת התמרון הצה"לי או לפחות לעיכובו. תפיסה זו התבססה על כמה עקרונות:<sup>39</sup>

**הגדרת האוכלוסייה האזרחית כמטרה מרכזית:** תכלית הירי של הנשק תלול המסלול, בעיקר הרקטי, היא פגיעה ביישובים הישראליים בצפון המדינה.

**פריסה רחבה:** חזבאללה ביקש להגביר את שרידות המשגרים באמצעות פריסתם על פני שטח גאוגרפי רחב.

**מערך הגנה קרקעי תומך:** למערך האש תלול המסלול נלווה מערך הגנה קרקעי, שמטרתו לבלום או לעכב תמרון קרקעי של כוחות צה"ל ולאפשר את המשך הירי תלול המסלול.

במהלך שנות העימות מול כוחות צה"ל באזור הביטחון למד חזבאללה כי לישראל אין מענה מבצעי יעיל לירי תלול המסלול, וכי יש לכך השפעה משמעותית על אוכלוסייתה. לפיכך הפך הארגון את מערך האש תלול המסלול למרכיב דומיננטי בתפיסה הצבאית שלו.

לאחר נסיגת צה"ל מאזור הביטחון, השקיע הארגון בעזרת פטרוניו בטהראן ובדמשק מאמצים אדירים לבניית מערך רקטי, אשר התפתח לכדי איום אסטרטגי על ישראל, כפי שבא לידי ביטוי במלחמת לבנון השנייה בשנת 2006.<sup>40</sup>

#### **לחימה רחבת היקף**

במהלך 15 שנות השהות של צה"ל באזור הביטחון, יצאה ישראל לשני מבצעים רחבי היקף בלבנון: "דין וחשבון" ב-1993 ו"ענבי זעם" ב-1996.<sup>41</sup> במבצעים אלה הפעיל צה"ל עוצמת אש אדירה מהאוויר ומהקרקע, אך נמנע מתמרון קרקעי ("מבצעי האש בלבנון").

**המבצעים היו תגובה להסלמה בלחימת חזבאללה נגד ישראל** ונועדו להפסיק אותה. צה"ל פעל להשגת מטרה זו באמצעות לחץ על תושבי דרום לבנון מתוך כוונה שאלה ילחצו, בתורם, על ממשלת לבנון ועל חזבאללה להפסיק את האש. במהלך שני המבצעים הפכו מאות אלפים מתושבי דרום לבנון פליטים בארצם.<sup>42</sup> עם זאת יודגש, כי צה"ל הזהיר את התושבים מבעוד מועד ונתן להם שהות לעזוב את בתיהם ולנוע צפונה לפני שהחל בהפגזות.

**שני המבצעים הסתיימו בהבנות,** הסכמים לא ישירים שהסדירו את "כללי המשחק" בין הצדדים, ובמסגרתן למעשה אישרה ישראל, לראשונה, את הלגיטימיות של לחימת חזבאללה נגדה משטח לבנון. בהבנות "ענבי זעם" אף הסכימה ישראל להקמת ועדת בוררות בהשתתפות ארה"ב, צרפת, סוריה, לבנון וישראל.

ניתן להעריך כי ישראל סברה שבסופו של דבר ייפתר העימות עם חזבאללה במסגרת הסכם עם סוריה. ואכן, בשיחות חשאיות בין נציגים ישראלים וסורים ב-1995 ניסתה ישראל לגרום לסוריה למנוע מחזבאללה לפעול נגדה.<sup>43</sup>

#### **מבצע "דין וחשבון"**

באפריל 1993 חלה הסלמה חמורה בגבול לבנון. חזבאללה ירה קטיושות רבות לעבר יישובי הצפון, וכוחות צה"ל ששהו באזור הביטחון נתקלו במחבלים באופן יום-יומי. כתוצאה מכך נהרגו בחודש זה עשרה חיילי

<sup>39</sup> אמיר קוליק, "המודיעין ואתגרי הירי תלול המסלול", צבא ואסטרטגיה, כרך 1 גיליון 3, דצמבר 2009. שם.<sup>40</sup>

<sup>41</sup> ראו: אהד לסלוי, "ענבי זעם", יסודות 2, 2020.

<sup>42</sup> יגיל הנקין, "מחיר גבוה לדמנו, תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות התגמול ועד ליצוק איתן", בין הקטבים 15, מארס 2018.

<sup>43</sup> דניאל סובלמן, "ירושלים או לבנון תחילה", הארץ, 7 בדצמבר 1998.



צה"ל. בעקבות האירועים הללו, ובעיקר בשל ירי הקטיושות המסיבי על יישובי צפון ישראל, החליטה הממשלה בראשות יצחק רבין להטיל על צה"ל לצאת למבצע "דין וחשבון", שמטרתו הייתה השבת השקט לגבול הצפון. נעים קאסם, סגן מזכ"ל חזבאללה, טען כי במהלך ימי הלחימה ביצע הארגון - לבד מירי רקטות לשטח ישראל - גם 30 תקיפות של מוצבים ובסיסים של צה"ל וצד"ל באזור הביטחון.<sup>44</sup>

המבצע החל ב-25 ביולי 1993 ונמשך שבעה ימים. במהלכו נהרגו 118 לבנונים, מהם כ-50 מחבלים, 40 נפצעו ומאות אלפים מתושבי הדרום השיעים נמלטו מבתיהם ונסו צפונה. לצה"ל היה הרוג אחד, ובהפגזות חזבאללה על יישובי הצפון נהרגו שני אזרחים ישראלים.<sup>45</sup>

ב-31 ביולי 1993 הסתיים המבצע, כאמור, בהסכם הבנות עם חזבאללה, ולפיו לא יתקפו שני הצדדים מטרות אזרחיות. הסכם זה היה שנוי במחלוקת בישראל, משום שהוא נתן לחזבאללה לגיטימציה לנהל מלחמה בשטח דרום לבנון כל עוד אין נפגעים בקרב האוכלוסייה האזרחית.

כשלושה שבועות בלבד מתום המבצע חזרה האש לאזור, כאשר כוח של "גולני" שיצא למארב נתקל במטען צד ושבעה מחייליו נהרגו; שני חיילים מכוח חילוץ נהרגו אף הם מירי חזבאללה. ישראל הגיבה על האירוע בתקיפות מן האוויר על מטרות הארגון.<sup>46</sup>

### מבצע "ענבי זעם"

גם ההבנות שהושגו לאחר מבצע "דין וחשבון" לא הביאו שקט לגבול לבנון. באזור הביטחון המשיכו ההיתקלויות בין חיילי צה"ל לבין חזבאללה, שהמשיך גם לירות קטיושות לעבר ישראל.

בתחילת אפריל 1996 הגביר חזבאללה את הירי על היישובים בצפון ישראל. מטח כבד שנורה ב-9 בחודש הוביל להחלטה לצאת למבצע צבאי רחב היקף. מטרת המבצע הייתה, שוב, השבת השקט ליישובי הצפון. ב-11 באפריל החל חיל האוויר לתקוף מטרות בדרום לבנון, וכוחות חיל הים, תותחנים ושריון תקפו מטרות באזור זה. בנוסף ביצע צה"ל מבצעי איכות בעומק לבנון.<sup>47</sup>

ב-18 באפריל פגעה סוללת תותחים של צה"ל בשוגג בבסיס האו"ם ליד כפר כנא, שבו שהו באותה עת מאות פליטים לבנונים. 102 אזרחים נהרגו וכ-100 נפצעו, בהם ארבעה חיילי או"ם. האירוע עורר תגובות זועמות ברחבי העולם. ב-25 באפריל פרסמה מועצת הביטחון של האו"ם הודעת גינוי ודרשה מישראל להפסיק את פעילות צה"ל בלבנון. ישראל המשיכה בפעילות מצומצמת במשך יומיים נוספים, וב-27 בחודש הופסקה האש והושג המסמך "הבנות ענבי זעם", על פיו חל על חזבאללה איסור מוחלט לירות קטיושות או בכל נשק אחר לכיוון ישראל, ואילו על צה"ל וצד"ל הוטל איסור לפגוע באוכלוסייה אזרחית או בתשתיות בדרום לבנון. כמו כן הוחלט על הקמת ועדה שתפקח על ביצוע ההסכם בהשתתפות נציגים מצרפת, ארה"ב, לבנון, סוריה וישראל.<sup>48</sup>

במהלך המבצע ירה חזבאללה מאות קטיושות על היישובים בצפון ישראל. בהפגזות אלה נפצעו 24 אזרחים, ורבים מתושבי הצפון פונו למרכז הארץ. במבצע נהרגו שלושה חיילי צה"ל ו-31 נפצעו. נעים קאסם טען כי הארגון יצא מהעימות כשידו על העליונה בעצם העובדה כי שימר בידי את היכולת לפגוע בישראל, למרות עליונותה הצבאית.<sup>49</sup>

### נסיגת צה"ל מלבנון

<sup>44</sup> Qassem, *Hezbollah: The Story from Within*, p. 111; Qassem, *Hezbollah, Al Manhaj Al Tajriba, Al Mustaqbal*.

<sup>45</sup> יריב פלג, "מבצע דין וחשבון: שלב אחר שלב", אתר האינטרנט מאקו, 12 בספטמבר 2013.

<sup>46</sup> שם.

<sup>47</sup> יריב פלג, "מבצע ענבי זעם: שלב אחר שלב", אתר האינטרנט מאקו, 12 בספטמבר 2013.

<sup>48</sup> שם.

<sup>49</sup> Qassem, *Hizbullah: The Story from Within*, p. 114; Qassem, *Hezbollah, Al Manhaj, Al Tajriba, Al Mustaqbal*.

השנים 1985-1998 התאפיינו בעלייה במספר הנפגעים של צה"ל בלבנון. בין 20 ל-25 חיילים נהרגו מדי שנה, רובם ממטעני צד וממארבים נגד שיירות. מצב זה יצר אפקט פסיכולוגי חזק והביא להגברת השפעתן של תנועות המחאה בישראל נגד שהיית צה"ל בלבנון, כדוגמת "ארבע אימהות"<sup>50</sup>.

ב-24 במאי 2000, בעקבות הוראתו של ראש הממשלה אהוד ברק מתוקף הבטחת בחירות לפני שהיה לראש הממשלה, נסוג צה"ל מלבנון 18 שנים לאחר שנכנס אליה. ההחלטה לבצע את המהלך באורח חד-צדדי, ללא הסכם עם סוריה או לבנון, הייתה פועל יוצא של כישלון המשא ומתן לשלום עם סוריה בחודשים שקדמו לנסיגה. היציאה החד-צדדית, בלא ערובות או הבנות לגבי הריבון בדרום לבנון והבטחת האינטרסים הביטחוניים של ישראל וגורל אנשי צד"ל, זכתה להתנגדויות ולביקורת בעיקר בקרב גורמים במערכת הביטחון. החשש שרווח היה כי נסיגה ללא הסדר תוביל להשתלטות חזבאללה על האזורים המפונים, תוך ביצוע פיגועים נגד היישובים הישראליים לאורך הגבול.

בעקבות יציאת צה"ל מלבנון נראה היה כי חזבאללה איבד את הצידוק להמשיך להחזיק בזרוע צבאית. אולם הארגון מצא כמה טיעונים חדשים לצורך בהמשך המאבק המזוין נגד ישראל. לטענתו, ישראל מחזיקה בשטחים לבנוניים בחוות שבעא (הר דב), בכפר עיג'ר ובכמה נקודות לאורך קו הגבול הבין-לאומי. גם הצורך בשחרור אסירים לבנוניים הכלואים בישראל גויס למאבק.

אחרי נסיגת צה"ל השתלט חזבאללה על דרום לבנון. הוא פרס תשתית צבאית מסיבית עד לגבול עם ישראל והמשיך בביצוע פיגועים נגדה, ובייחוד פיגועי חטיפה כדוגמת חטיפתם של חיילי המילואים אלדד רגב ואהוד גולדוווסר זכרם לברכה סמוך לזרעית, אשר הובילו בסופו של דבר למלחמת לבנון השנייה ביולי 2006.

### **מערך ההסברה והתעמולה של חזבאללה**

חזבאללה מייחס חשיבות רבה לקרב על התודעה, עד כדי כך שלעיתים היא אינה נופלת מזו של הפעילות הצבאית. לשם כך השקיע הארגון בהקמת מערכת תקשורתית עתירת משאבים, הכוללת את ערוץ הטלוויזיה הלווייני אל-מנאר, תחנת הרדיו נור, אתרי אינטרנט בכמה שפות (כולל עברית), עיתונים, ספרים ופרסומים שונים.<sup>51</sup>

למערכה על התודעה יש קשר הדוק למאמץ של חזבאללה לבסס לעצמו מעמד לגיטימי בלבנון ובזירה הבין-לאומית כארגון אחראי, שקול, על-עדותי, שעניינו העיקרי הוא הגנת המדינה מפני תוקפנות ישראל ושמירה על האינטרסים של לבנון; למשל, החזרת חוות שבעא והשבת אסירים לבנונים. במצב שבו המדינה אינה מסוגלת למלא את המשימות האלה, הגיע מעמדו של חזבאללה בלבנון לשיא בעקבות נסיגת צה"ל.<sup>52</sup>

### **יחסי איראן-חזבאללה**

לאחר שהוקם, כאמור, בסיוע נרחב של משמרות המהפכה האיראניים שהגיעו ללבנון ב-1982, רואה איראן בארגון כלי אסטרטגי חשוב להשגת מטרותיה ודוגמה עיקרית להצלחת יצוא המהפכה האסלאמית. עיקר התיאום בין איראן לחזבאללה מתבצע באמצעות אנשי כוח קודס של משמרות המהפכה השוהים בלבנון.

<sup>50</sup> מלכא, עשור לנסיגה.

<sup>51</sup> ברקוביץ, האם ניתן לכרות את ראשי ההידרה?  
<sup>52</sup> שם.

בכיר חזבאללה, שיחי' עבד אל-כרים עובייד<sup>53</sup> מג'בשית שבדרום לבנון - שנחטף על ידי צה"ל ב־2 ביולי 1989 במבצע "עלם חמודות", כדי שישמש קלף מיקוח לשחרורו של הנווט רון ארד - השווה את יחסי השיעים בלבנון עם איראן ליחסי הנוצרים עם הוותיקן, וטען כי מדובר בזיקה קדושה שלא ניתן לנתקה.<sup>54</sup> בראיית המשטר האיראני נתפס חזבאללה כזרוע קדומנית בלב העולם הערבי, מרכיב חשוב במחנה הפרו־איראני במזרח התיכון ("מחנה ההתנגדות"). מאז הקמתו עשתה בו איראן שימוש כמכשיר עיקרי לקידום המאבק נגד ישראל ובו־בזמן כמנוף להגברת השפעתה הפוליטית והאידיאולוגית בקרב העדה השיעית בלבנון ובאמצעותה על המערכת הפוליטית הלבנונית כולה.<sup>55</sup> חזבאללה הופעל במשך השנים על ידי איראן במשימות טרור, גרילה וחתרנות שכוונו נגד אויביה ונועדו לשרת את האסטרטגיה שלה נגד ישראל, נגד העם היהודי, ארה"ב, מדינות מערביות, מתנגדי איראן בעולם הערבי ומתנגדי חזבאללה בלבנון.<sup>56</sup> בראשית דרכו, התמקדו פעולות הטרור של חזבאללה בארה"ב ובצרפת, שהיו יעד מרכזי לגל פיגועי טרור בלבנון ומחוצה לה. פעולות אלה היו חלק ממתקפת טרור איראנית, כאמור, שנועדה לקדם את יעדיה המדיניים־אסטרטגיים. מטרותיה היו, בין השאר, לפגוע בהשפעה של מדינות המערב וישראל בלבנון ולמנוע סיוע צרפתי לעיראק בעת מלחמת עיראק-איראן. חלק מפעולות הטרור של חזבאללה נועדו לצורכי מיקוח, כדי להביא לשחרור עצורים שנתפסו בידי מדינות ערביות, מערביות וישראל.<sup>57</sup> חזבאללה התפתח מארגון טרור קטן לגורם כוח צבאי ופוליטי מרכזי בלבנון בזכות הסיוע והתמיכה הנרחבים שקיבל מידי איראן וסוריה. איראן העניקה לו סיוע צבאי וסיוע כספי ומדיני, שהיו המקור העיקרי לכוחו ולהשפעתו. סיוע זה כלל אמצעי לחימה מגוונים, ובכלל זה טילים נגד מטוסים וטילים נגד טנקים משופרים, מטל"רים, רקטות קרקע-קרקע מסוגים שונים לרבות רקטות ארוכות טווח מסוג פאג'ר 3 (לטווח 43 ק"מ) ופאג'ר 5 (לטווח 75 ק"מ). הסיוע האיראני התבטא גם בהדרכה צבאית, בתמיכה לוגיסטית ובסיוע כספי, הנאמד ביותר מ־100 מיליון דולר בשנה.

### יחסי סוריה-חזבאללה

סוריה הייתה התומכת האסטרטגית החשובה ביותר של הארגון אחרי איראן. היא סייעה לחזבאללה באספקת ציוד לחימה ממחסניה ומתוצרתה, וכן אפשרה בחסות איראן ופעיליה בסוריה העברת אמצעי לחימה מאיראן דרך שטחה. בעימות הפנים־שיעי בין אמל לחזבאללה בשנות השמונים, תמכה סוריה בחזבאללה ומנעה את פירוקו מנשקו במסגרת הסכם טאיף. בשל כך, לאורך השנים דבק חזבאללה בעמדה פרו־סורית התומכת בהישארות כוחות סוריים בתוך לבנון. תחת שלטון חאפז אל-אסד (1970-2000) הייתה סוריה בעלת הבית בלבנון ותרמה להיווצרות התנאים להפיכת חזבאללה מארגון טרור קטן ומטריד לאיום אסטרטגי על ישראל ועל האזור כולו. יחד עם זאת, בתקופת אסד האב התאפיינו יחסי סוריה וחזבאללה כמערכת של כבדהו וחשדהו, בעיקר בהקשר שיחות השלום בין ישראל לסוריה ובסוגיות פנים־לבנוניות.

### סיכום

<sup>53</sup> ב-29 בינואר 2004 שוחרר עובייד יחד עם עצורים אחרים בתמורה להעברת גופותיהם של שלושת החטופים מהפיגוע בהר דב (2000) ושחרורו של אל"ם (במיל') אלחנן טננבוים.

<sup>54</sup> א-ספיר, ביירות, 1 בדצמבר 1984.

<sup>55</sup> דיוקנו של חזבאללה. קישור: <https://www.terrorism-info.org.il/he/20436/>, נבדק בתאריך 2.2.2020.

<sup>56</sup> שם.

<sup>57</sup> שם.

בראייתה של איראן, הקמת חזבאללה והכנסת העדה השיעית בלבנון תחת השפעתה מהוות את ההצלחה הגדולה ביותר של תפיסת "יצוא המהפכה האסלאמית". פעולות הטרור שמבצע הארגון בסיועה, בלבנון ומחוצה לה, הן בעיניה נשק אסטרטגי שנועד לקדם את האינטרסים האיראניים במזרח התיכון ואת צורכי המאבק נגד ישראל, ארה"ב וכלל מדינות המערב.

בשני העשורים הראשונים לקיומו הצליח חזבאללה לשלב בין זיקתו הדתית לאיראן ונאמנותו להנהגה בטהראן לבין זהותו כארגון לבנוני, כאשר המאבק נגד הנוכחות הישראלית בלבנון עמד בראש סדר העדיפויות שלו.

חזבאללה ניצל באורח מושכל את התמיכה הכספית והצבאית האיראנית ואת חולשת המתחרים, ובראשם ארגון אמל בהנהגת נביה ברי, והיה לארגון השיעי המוביל בלבנון. לשיא הצלחתו בזירה הצבאית מול ישראל הוא הגיע במאי 2000, עם נסיגת צה"ל מאזור הביטחון. הישג זה ביטא מנהיגו נסראללה בנאום "קורי העכביש" אשר נשא בעיירה בינת ג'בייל יום לאחר יציאת צה"ל מלבנון: "יש לה [לישראל] נשק גרעיני והכוח האווירי החזק ביותר באזור, אבל האמת שהיא חלשה יותר מקורי עכביש".

מאז הקמתו ועד מאי 2000 פיתח חזבאללה עוצמה כוללת שאפשרה לו להתמודד עם אתגרים מבית ומחוץ, לאתגר את יריביו ולהיות בסופו של דבר גורם כוח דומיננטי בלבנון וגורם משמעותי בזירה האזורית. יציאת צה"ל מלבנון במאי 2000 וקביעת מועצת הביטחון של האו"ם כי ישראל השלימה את נסיגתה מלבנון בהתאם להחלטה 425 לא שינו את אופיו של הארגון ואת דבקתו בדרך ההתנגדות הצבאית כאמצעי מרכזי להשגת יעדיו המדיניים-אסטרטגיים, שבמרכזם התשתית ישראל עד לחיסולה. מאז יציאת צה"ל מלבנון עשה הארגון מאמץ לשמר מתיחות מבוקרת לאורך הגבול ולהפעיל לחץ רצוף על ישראל בדמות פיגועים נגד יעדים צבאיים ואזרחיים. מדיניות זו הביאה לפרוץ מלחמת לבנון השנייה ב-2006, והיא נמשכת גם אחריה.<sup>58</sup>

---

<sup>58</sup> ראו מאמרו של גיא אביעד, "בניין הכוח של ארגון חזבאללה בין השנים 2006-2009 אבני יסוד ומגמות לעתיד", צבא ואסטרטגיה, כרך 1 גיליון 3, דצמבר 2009.